

ETIMOLOGIA DELS TOPÒNIMS D'ANTELLA

ISAÏES MINETO GOZÁLVEZ

Filòleg, poeta, traductor d'autors àrabs al català a i amb coneixements de les llengües portuguesa i romanesa

PRESENTACIÓ

Bona vesprada, benvinguts i gràcies per la seua assistència; agraïments a l'Ajuntament d'Antella, a la corporació municipal i, especialment a Joan Josep Conejero per l'organització del Simposi i per haver pensat en la meua persona i els companys que hi intervindrem. També a l'associació cultural Cilim, pel seu recolzament, i en especial a Francesc Herrero, ànima del simposi i de la nostra associació local.

Bo, la divisió del treball serà la següent:

- A. Estat de la qüestió
- B. Antecedents històrics
- C. [www.terrasit.com /2D/](http://www.terrasit.com/2D/)
 - C.1. Cadastre municipal versus mites i llegendes
- D. Les fonts documentals
 - D.1. Geografia i orografia
 - D.2. Concomitàncies toponímiqes
- E. Ordenació rural i urbana
- F. Conclusions
- G. Bibliografia

El regidor de cultura, Joan Josep Conejero, membre de Cilim i ideòleg del present simposi, em proposà completar l'estudi de la toponímia local per reforçar els impagables treballs de la història local de Francesc Herrero i l'estudi de la presència de la població local fet per Alexandre Conejero, per aportar el meu granet particular a

l'estudi de la nostra font de vida i d'existència, l'aigua, el riu, les sèquies, fonts, etc. que són, al capdavant el que donen sentit a la formació de l'establiment i creació del nostre poble en la forma actual. Gràcies i passem tot seguit a l'exposició dels fets.

A. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Quan l'organització del present Simposi em proposà l'estudi i anàlisi del nom de la població ANTELLA, em vaig trobar un reguitzell d'informacions força sorprenents, heterogènies, algunes comprensives, d'altres ambigües, quan no del tot desconhortadores.

Si entrem al portal de la web de l'Ajuntament, en la part d'història només de forma succinta ens indica que és un nom preromà que vol dir "barrera" mentre que, si fem cas als tríptics editats per la Generalitat Valenciana a la Conselleria de Cultura, anomenats "toponímia dels pobles valencians: Antella" número 30, edició del 2002, ens diu que el nom del poble significa "portal, límit" i que està documentat des de 1274, sense gaire més. Si fem una recerca actual al Google sobre el nom ANTELLA, ens retrau a la paraula ANTAE, nom llatí que vol dir "els muntants" d'una porta, i encara el relaciona amb altres noms de poblacions com ara ANDILLA (poble de la comarca del Serrans), ANTELLA/ANTECCHIA (Florència) ANTILLO/ENTEELLA, a Sicília, i ANTELIAS (al Líban). No cal insistir molt en geografia per fer recordar a l'interessat

el nom de LAS ANTILLAS, les illes que precedeixen el continent Americà, tot anant-hi des d'Europa. ENTELLA, la població siciliana està situada al cim d'un turó envoltat d'espadats i tallats, i coincideix geogràficament amb ENTELLA, nom de poble i del riu al costat de la ciutat de GÈNOVA, nom de ciutat que deriva de JANUS, el déu romà que era el guardià de "les portes".

Davant d'aquestes troballes què podem fer? Només calia començar pel principi i anar a les consultes tradicionals: què en diuen els diccionaris....

LLATÍ CLÀSSIC:

Antãe, -arum; Pilastra, filera de soldats.
Ante: Adv. Davant.
Antecello: verb. Sobrepassar.
Anteeo: verb. Precedir, anar al davant.
Antefero: verb. Portar al davant.
Antelatium (pp): Portat al davant de.

ALCOVER-MOLL:

Antella prové del llatí "Antãe" (muntants d'una porta)

ENCICLOPÈDIA LAROUSSE:

Només relaciona Antella amb Andilla, a la comarca dels Serrans.

ONOMASTICON COROMINAE:

Que prové del llatí "Antãe", que són les cames o muntants d'una porta, i que està a la vora del riu Xúquer tot formant un congost d'encanyalls entre Tous, Sumacàrcer i Antella.

ETIMOLÒGIC:

Relaciona els conceptes "ANS, ANTE, ANCIÀ": Davant, abans de, anterior, antic, etc.

Si miràvem la font pròpiament valenciana més antiga, ens retrotrauríem a la Crònica o Llibre dels fets de Jaume I, on al capítol 321 el cronista del rei Jaume fa referència a la ciutat de Xàtiva i d'una alqueria de nom "Sallent" a prop del riu "Anna", i de "sèquies, molins i assuts", però no esmenta mai el nom d'Antella.

Per la seua banda la insigne professora de la Universitat de València, Carme Barceló Torres, en el seu assaig impagable sobre toponímia aràbiga del País Valencià, ens recorda que el nom d'ANTELLA no és d'origen àrab sinó molt anterior i el relaciona amb "Andilla", poble de la comarca del Serrans. Hi troba documentada, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el 1249 una alqueria anomenada "Exarquia" al terme de Sumacàrcer i el 1408 una altra del mateix nom a la Vall de Càrcer. També el 1350 ja s'hi fa esment de "l'assut d'Antella" i del "morabatí de la Xarquia i d'Antella" als registres dels morabatins de 1415.

Finalment, el major especialista actualment en toponímia aràbiga de l'antiga *Al-Andalus*, Robert Pocklington, en la revista *Alhadra* de la Universitat de Granada, publicació del 2016, documenta el nom "ax-xarqia", a l'est, a l'orient del castell de Sumacàrcer, per tant, a la solana, el solell, perquè era on pegava el sol tot el dia; per contra, hi havia una "Al-garbiia", documentada des del 1249, però avui ja perduda, i que

vol dir “a l'oest, a ponent”, tot just a la part inferior d'on és el poble actual de Sumacàrcer. També s'hi fa ressò del concepte “As-sudd”, la presa, el mur, i posa com a exemples ja al llibre del repartiment de Jaume I “Burjassot” (la torre de la presa) i “la çot de la rambla” a la vora de la ciutat de València, en 1238.

B. ANTECEDENTS HISTÒRICS

1. El 1707 el regne de València és abolit oficialment i el castellà imposat pels borbons com a única llengua oficial, i és la causa de les interferències i substitucions dels topònims valencians en favor del castellà. Ara sembla com si això fóra la cosa més normal però una imposició a la força mai no és normal i el resultat, el canvi, sempre tindrà la seua explicació. Darrerament, la Conselleria d'Educació i Cultura, des de l'any 2002 ha anat recuperant uns 50 mil topònims valencians.

2. La Toponímia: la toponímia són els noms de lloc, és l'estudi dels noms propis enfront dels noms comuns. Els noms són únics i el patrimoni inseparable de la terra, i són part de nosaltres mateixos, són els nostres noms.

Hi ha, per tant, un cercle tancat que ens hi vincula: LLENGUA... TERRENY... TERME... MAPA... LLENGUA. El mapa és el patrimoni real del territori; qui controla el mapa controla la terra, i si no el controlem, seran els altres qui el controlaran i nosaltres esdevindrem no-

més una colònia. El significat del nom és la base de les explicacions geogràfiques, i això, en resum és LA TOPONÍMIA.

3. L'origen de la toponímia la remuntarem al primer mapa conservat i més antic que encara tenim, anomenat TABULA PEUTINGERIANA, una mena de mapa de carreteres de l'antic imperi romà, del segle IV dC amb el nom de les estacions (MANSIONES) on hi havia un hostel on descansar (mena de guia Michelin) Només se'n conserva un exemplar, a la Biblioteca Nacional d'Àustria, però curiosament està quasi complet, i només li han arrencat un full, el full corresponent al que seria a hores d'ara el País Valencià, només el nostre full: sembla curiós, com si algú ho hagués fet amb tota la intenció, que de tot l'antic imperi romà, només en falta el nostre full. Actualment, però, se n'ha pogut reconstruir una part considerable a base d'altres mapes i itineraris escrits en cartes i documents no cartogràfics ja posteriors.

Bé, ara caldria reviscolar-los, els topònims, i considerar-los matèria viva, comprovar i classificar-los i explicar-los amb l'ajuda de la lingüística, la geografia, la història, l'antropologia i també l'economia.

4. La toponímia pretèrita mostra el punt en què es trobava l'evolució del llatí parlat pels indígenes al segle VIII-IX de la nostra era, quan va quedar enregistrat pels conqueridors àrabs. En aquell moment, una bona part dels noms ja no eren llatins, sinó adaptacions al llatí d'an-

tropònims més antics, de llengües anteriors (p.ex. “Sucro”) que els àrabs continuaren conservant tot adaptant-los però desvirtuats, i de retop arribaren als nous pobladors del segle XIII, catalans i aragonesos que alhora el tornaran a deformar i modificar (Antella, Gavarda, etc) i en altres casos desapareixeran totalment canviats per uns de nous.

5. Quan els escriptors de la Corona d'Aragó transcriuen els noms àrabs al sistema gràfic llatí, aquest sistema està basat en la llengua llatina clàssica, perquè les llengües modernes encara no tindran una normativa pròpia estable fins el segle XX, i això farà que trobem moltes variants gràfiques fins i tot d'una mateixa paraula o nom, i que vaja adaptant-se segons els textos antics o bé segons la pronúncia local i dialectal, la qual cosa encara contribuirà a distorsionar més el mot i a poder trobar-ne l'origen i el significat.

El sentit d'un mot mal pronunciat no funciona en la llengua estrangera d'adopció: “Alberic” no

vol dir “Arbre ric” (taronger); “Antella” no vol dir “ante ella” ni “Carlet” no és el diminutiu de “Carles”; això són falòrnies populars. El que fem és assimilar-lo a la nostra sintaxi i pensem pronunciar alguna cosa similar tot modificant-ne la forma fins que ja és impossible saber-ne el significat d'origen. Els musulmans, per la seua part, crearen emplaçaments al costat dels antics habitatges i conservaren els noms anteriors o imposaren els noms àrabs als antics; per ex. tenim “Antella”, al costat de “Xarquia” i de “Rafaelet”.

6. Quan els califes musulmans d'Al-Andalus aconseguiren el monolingüisme i l'àrab és la llengua oficial, també ho serà de cultura i de religió, com a llengua pròpia d'Al-lâh, el Déu dels musulmans; aleshores el parlant arabòfon perd la consciència que els noms antics comuns llatins han passat ja a formar part del seu Corpus Lingüístic habitual: Antella, Xúquer, Sumacàrcer, Gavarda, etc. tot adaptant-los a les exigències fonètiques de la seua llengua: (p.ex.)

CAPITAM... qâbta... Gata; CONFLUENTEM... kuffant... Cofrents; LAUSAM... lawxa... La Llosa PETRARIUM... Bitraya... Petrer, Patraix; VIALE (calçada)... Biyâr... Biar; de la mateixa manera que ara nosaltres reflectim el que és “ètim” dels usos lingüístics dels pobladors cristians posteriors en el seus noms comuns incorporats a la nostra llengua sense ser-ne conscients que no provenen del llatí, com ara: “sèquia, rambla, alqueria, aldea, raval, almenara, safareig...” (i el mateix podem dir de “futbol, tennis, telèfon, internet, xiclet, web, etc)

7. Finalment, el procés de repoblació fou llarg i molt divers, segons cada zona:
 - a) Zones que es buidaven totalment però els nouvinguts mantenien molts noms àrabs (costa)
 - b) Zones on es mantenia la població musulmana (sarraïns, moriscos) fins l’any 1609-14. Hi ha una nova repoblació al segle XVII. Hi ha una connivència durant segles.
 - c) Zones de substitució de la toponímia quasi total d’origen àrab, com és el cas d’Antella, Gavarda, etc.

C. WWW.TERRASIT.COM (2D) EL CADASTRE

- 1) Tots els pobles i cultures tenen el seus mites i llegendes i de vegades les airegen com a part incontestable dels seus orígens. Algunes fins i

tot són recollides en diccionaris i ara darrerament en blogs i pàgines webs, com el mite de l’origen del nom “Antella” i de la mort “ante ella” d’un enamorat que barrejava el romanticisme amb la religió catòlica, com encara se’n fa ressò el diccionari de termes medievals de la Universitat Pontifícia de Salamanca, tot perquè a les Partides d’Alfons Xé el Savi, de 1275 hi apareix l’expressió “delante de ella”; així com de fer derivar de noms personals els topònims mai explicats com ara “la cova de Carles” (al barranc de les Moreres), confusions pelegrines com “barranc de les ànimes” o “senda de les ànimes”, ben a prop de la partida de l’Oro (els orons també són unes gerres o sitges fetes d’espart) o que la partida “de les forquetes” era perquè s’hi enviaven a la forca els ajusticiats en l’època feudal o, finalment, tot barrejant el topònim “Antella” com a “portazgo” o lloc on es pagaven les taxes per la baixada de la fusta, sense tendir-ne cap documentació que ho justifiqui, ja que el nom “Antella” està documentat des del segle XIV pel cens dels morabatins (censos dels musulmans abans de l’expulsió), o que la “Font dels Màrtirs” era on degollaven els cristians, etc. enlloc de relacionar-ho amb la Serra de Martés (MATREM) de la qual en són fills la Serra del Cavalló i la Serra d’Antella, etc. Hi ha qui s’atreveix a dir que “Antella” prové del mossàrab (?) i que vol dir “porta”, tot relacionant-ho amb el pas de la fusta, però sense dir des de

quan hi passava la fusta pel riu i quin document hi aporten.

- 2) Davant tot aquell garbuix cal consultar el terreny virtual en el cadastre municipal que hi citem més amunt extret del Nomenclàtor de Topònims de la Comunitat Valenciana (100 mil topònims) i de l'Institut Valencià de Cartografia amb col·laboració de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Els topònims són intel·ligibles pels habitants perquè deriven de trets geogràfics i històrics, i en el nostre en concret, del vincle estret amb el riu Xúquer. Les etimologies són conservadores però estan arrelades i identificades pels habitants perquè són els llocs on vivim, la font i el riu d'on bevem i reguem i les muntanyes per on caminem.

Els ponts sobre el Xúquer en l'actualitat ens fan oblidar que fins fa ben poc els poblats eren fets i refets o abandonats per causa del riu que s'havia de creuar en barca o pels guals. El riu era via de comunicació fins que les assuts el feren impracticable. Abans del segle XX els únics ponts sobre el Xúquer eren els dos d'Alzira i el pas de l'assut d'Antella (per on arribà a creuar l'exèrcit de Napoleó). Des de l'origen fins Antella el riu baixa corrents però després s'amanseix, es fa meandrós, raconós, illenc...

- 3) Dividirem els topònims tot seguint els models:
 - a) EL RELLEU

Paraules que informen sobre els punts elevats, coves, forats, depressions o enfonsaments del terreny; alguns noms que fan referència a la geografia de la península aràbiga es tornen a usar però adaptant-los al terreny que és el nostre i pot diferir del desert asiàtic. Després, amb la vinguda dels repobladors catalans i aragonesos, els noms àrabs tornen a ser reproduïts amb la pronúncia romànica: as-Siq (congost entre muntanyes)... Sit (Petrer) Cid (Castella); al-Massíl (estret, barranc, rierol)... Partida/pont del (Massil).

- b) RECURSOS HÍDRICS

Hi ha noms de lloc que parlen d'aigua, de rius, de naixements, dipòsits de fang a les riberes, acumulacions d'aigua dolça, de la forma que deixa l'aigua al seu pas: el nom per excel·lència és WAD.

L'home sempre s'ha interessat pels punts on troba aigua i per això els ha identificat: els noms àrabs que els identifiquen encara perviuen i algunes denominacions també han passat al lèxic romànic comú: "al-marj"... (prat, aiguamoll) Marjal; "al-gadir"... (llac, estany) Barranc dels Algadins.

Els castells medievals àrabs (Sumacàrcer) servien com a refugi de la població en el cas d'un

men de la IMÀLA de la llengua àrab que és la tendència a pronunciar de forma natural de l'àrab /a...e/ i de vegades a /i/ en tots els dialectes àrabs, i encara més accentuat en els dialectes de l'antiga Al-Andalus; és un fenomen conegut com al-lofonia: ALBARÏD.... alberit (Alberic), BANI SÂLIM...(Benisselim), o per citar el cas paradigmàtic del nom de l'associació cultural d'Antella "Cilim" que prové d'un nom personal en llengua àrab SA-LÂM (la pau).... Selêm... Silîm...Çilim i l'actual "CILIM".

Pel que fa als noms, cal fer memòria que a partir del 1525, data del bateig forçat, per part de la Inquisició espanyola, dels mudèixers aragonesos, (mudèjars a Castella) i sarraïns a València, que des d'aleshores esdevindran "moriscos" ("cristianos nuevos de moros" a Castella), l'església catòlica retorna a l'acció repressora contra les pràctiques musulmanes, cosa que explicarà que als llocs on vivien abans de l'expulsió del 1609-14, encara perviuen els noms com el Barri de la Xerea ("xari'a") o el Pla de Gualatja ("walfja"), que són les explanades fora de ciutat vella on es podia orar conjuntament en festes o dies assenyalats quan no cabia tothom a l'interior d'una mesquita.

Hi trobem, finalment, que hi ha propietaris de terres que són mudèixers i moriscos valen-

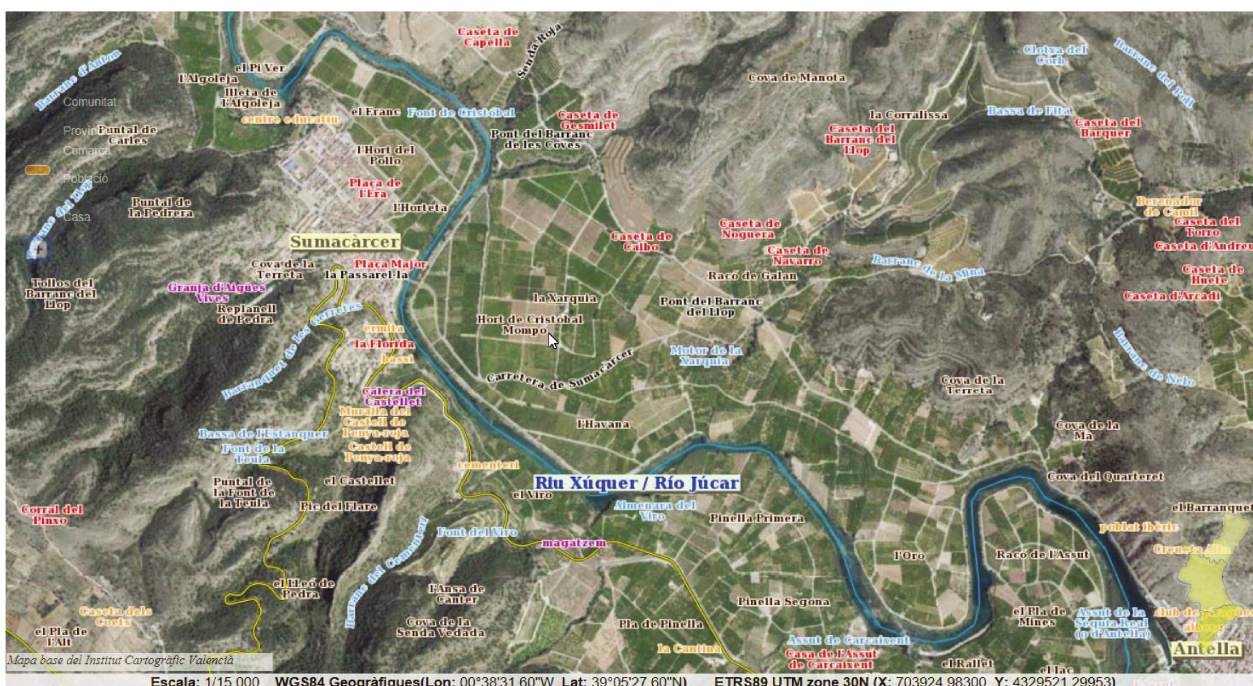
cians abans de ser expulsats (com es recull als llibres de morabatins, els moriscos censats i contribuents a les arques del senyor feudal del lloc concret), però els noms dels quals van donar patronímic a partides rurals que es conserven després de l'expulsió de 1609-14; a Castelló de la Plana hi ha un nom d'una alqueria anomenada "Xupiò" que prové d'una coneguda família de mercaders moriscos del segle XV.

D. LES FONTS DOCUMENTALS

LA RELACIÓ ENTRE GEOGRAFIA I TOPONÍMIA
El més abundant en la toponímia és la divisió de l'orografia pels seus noms:

- a) Muntanyes: puig, penya, munt, serra...
- b) Qualitat del terreny: pedreguer, salines, vallverda
- c) Hidràulica: aigües, font, marina, mareny...
- d) Vegetals: Pinar, malva-rosa, pineda, garrofera...
- e) Ocupació humana: cases, poble (beni, rafa)...
- f) Defenses: castell, torre, murs...
- g) Conreus: horta, paleta, molins, boquera...
- h) Nom de font + cognoms o malnoms: sant /propietari (fundació o ermita).

Tot seguint el que hem vist dividirem les etapes

del llinatge “roure”), solana, vall (farta, verda), heretat, censals, capçades (bancals), mollons, quadrons, terços, mitjans, tossal, muntot, racons (meandres), esgoladors (relliscadors), goles/clot de coles “goles”, barrancs, etc.

- b) Paisatge: Els plegaments del sistema Ibèric són de terreny calcaris travessats per barrancs i rieres, com ara tenim, “pla, clot, foia, fondo, bassa” seguit de l’antropònim del propietari, o bé “estret, portell, portitxol, solana, ombria, esgolador, replanell, lloma, cova, etc.”
- c) Hidrologia: Barranc(quet), font, basses, goleta, racons, raconades, illes, etc. Relacionats amb la Vegetació, com per ex. baladre, canya, murta, arboços, bova, etc. o amb Animals, com ara, Cova de les àguiles, Barranc del llop, etc.
- d) Ocupació humana:
1. *Personals*: Casa + cognom i llinatge: Amat, Estelrich, Gener, Moll, etc.
 2. *Administratiu*: Mollons, terme, racons o mola +de+ antropònim.
 3. *Propietats*: Realenc, censals, heretat, finca, senyoria, tancat, barcella, almud, quartons, quadros, estrets, la sort (parcel·la petita), eres, sequers, alqueries, *secans*, etc.
 4. *Conreus*: Figuera, olivereta, ametller, garrofer, vinya, parra(eta) (al), etc.
 5. *Regadius*: (entre el riu i els ullals): Escorredor, braçal, escorrentia, barranquet, illa, pla, etc.
 6. *Aigua*: Repartiment (braçals, filloles, regants); Extracció (bomba, motor, màquina, respirall); Pous, sènies, bassa + de + (nom).
 7. *Ramaderia*: corrals, vaqueries, dules, etc.
 8. *Indústria*: pedreres, arenas, algepsers, rajolars, teulars, molins, etc.
 9. *Circulació*: camins, sendes, veredes, ponts, barquetes, guals, etc.
 10. *Esperits*: Hagiografia, o institucions religioses que en fan referència, com ara, senda de les ànimes, cementeris, calvaris, ermites, creus, noms de sants, etc.
 11. *Partides i parcel·lacions*: En les partides, que són les divisions internes del terme municipal, el cadastre tendeix a retallar o suprimir la partícula nexual (de), però per ex. tenim “la partida de l’oro” (partida de l’Orí, a Alzira), de l’Alqueria, del Râfol, etc. acompanyat, sovint, del llinatge, cognom, nom i fins i tot del malnom.

D) LA CANAL I LA RIBERA:

Com a colofó trobarem que el Xúquer, després del pas per la Canal i en entrar a la Ribera, ja ha superat els 500 km d’encaixonament i de congosts, i a Sumacàrcer i Antella dóna pas a terres planes d’alluvió i s’obri a la zona molt poblada que acabarà al llevant en la mar. Les aportacions lèxiques del que hem vist fins ara restaran reflectides en els noms dels pobles que travessa la seua conca, noms que acompanyaré amb la data de primera aparició: Anna (1244), Antella(1350), la Canal (1240), Càrcer (1249), Carlet (1238), Cotes (1248), Estubeny (1248), Sallent (1248), Sumacàrcer (1248), Tous (1258), Alcàntera (1268), Alberic (1238).

En conclusió, la toponímia és com els cromosomes que permeten establir el genoma de la terra i de la relació amb els seus mapes.

E 1. ORDENACIÓ RURAL-URBANA

Si contemplàvem el cadastre municipal d’Antella ens trobaríem una ordenació ben semblant al que havíem explicat adés, com és la següent:

A) COVES:

“Carles”, al barranc de les Moreres, no és un antropònim sinó que deriva de l’àrab “qal’at”, castell, prop d’un poblament humà del neolític, i ara tancada amb reixats per haver-hi trobat restes d’enterraments.

“Terreta”, prop de la partida de l’Oro, està a la solana, i en fa referència al tipus de terra usada antigament en l’àmbit domèstic.

“Guillem, Torró, Mà, Manota, Espardenyer o Quarteret” fan referència als antropònims i oficis.

B) HIDROLOGIA:

1. Barrancs: (antropònims o conreus, animals o vies) “Albalat” (en àrab és “el camí”), Font dolça, Fèlix, Manyana, Mig, Poll, Fondo, Mina, Aigüetes, Ànimes, Clotxes (clots d’aigua o gorges), coves, moreres, Manuel (Nelo), Roc, Florit, Llop.
2. Clotxes: Bova, Corb.
3. Fonts: Albalà, Cristòfor, Moreres, Badall, Baladre, Màrtirs, Dolça, Grogà.

C) HIDROLOGIA ARTIFICIAL:

“Aldufa” (arabisme) són les fulles d’una porta o

comporta (“ad-dûf, difâf”) en l’actualitat també és la paleta d’un timó, en àrab modern.

“Assut” (arabisme) és una presa, un mur, ja passat al vocabulari popular.

Basses: Bonilla, Fita, Leopoldo, Capella.

Motors: Jordi, Sala, Llauredors, Xarquia.

Sèquies: (arabisme) que és literalment “regar”, d’Antella i Reial del Xúquer.

Sènies: Avui ja desaparegudes, encara es poden veure les ruïnes; també arabisme “Sanïa” que era la roda per a traure aigua d’una sèquia i pujar-la a un bancal més alt.

Altres construccions com el Berenador de Camil, Forns de calç o carbó com la del Torró o la Cantadora, la creu alta sobre el turó d’Antella on hi havia un poblat del bronze, o els tres Mollons, o marcador dels límits entre Tous, Antella i el Realenc d’Alzira.

D) CASES I CASETES:

Tenen el nom del propietari o potser del mateix lloc on ha estat alçada, com ara, “Font dolça, Abel, Adolf, Agulló, Andreu, Gimeno, Arcadi, Eleuteri, Enriquet, Benavent, Calvo, Canyada,

Capella, Asensi, Cisneros, Doméneq, Dionís, Florenci, Gesmilet, Navarro, Huete, Gola, Llorca, Manuel, Noguera, Pardo, Samuel, Teresa, del barranc del Llop, Barquer, Torró, Caçadors, Galls, Corral de la Casera.”

E) PARTIDES:

1. Assut
2. Barranquet
4. Bosc
5. Clot de Coles/Arrossars: prop de la partida de la Gola al terme de Cotes i assenyalant la confluència del riu Sallent amb el Xúquer; similitud amb el mot “escoletja” com a partida de Sumacàrcer que prové d’un arabisme “al-walâja” que és l’al·luvió a la vora d’un riu o arbreda a la vora, al marge. Als afores de València ciutat teníem documentat el Pla de Gualatja, que també en fa referència a “goletja, esgoletja, goles i clot de coles”.
6. Corralissa
7. Fonteta
8. Forquetes
9. Gola (sentit d’estret), prové del llatí GŪLA, amb sentit de confluència d’un afluent o un barranc amb el seu riu.
10. La Vana: té relació amb la paraula “clotxa” i ja està documentada fins al segle XVIII però després es desvirtua i passa a dir-se “la havana”. La paraula llatina VANUS, -A (buit) en el sentit de terra buida o poc profitosa. Tot i això, el

lingüista J. Coromines, ho fa derivar del llatí VALLEM, -A (la vall) amb una pronúncia defectuosa “Valla”: “Vana”.

11. Hort de Cristòfor/Mompó
12. Illes del Pla
13. L’Oro: no és un mot castellà; hem arribat a l’últim meandre abans del turó del penyal d’Antella, la part alta de la qual s’anomena la cova de la terreta, davant de la partida de Sumacàrcer que es diu Racó de l’Assut, i trobem que tenim dues possibles etimologies: CAPUT AUREUM que ha donat QAPT AURUH (en àrab) i “Oruh” per contracció i finalment “Oro”. Però també tenim que un “Oró” (Partida de l’Orí, a Alzira) era un tipus de cistella molt gran, de vímet o espart per a guardar el gra; a Sumacàrcer, a la part on era l’antiga “Garbia” s’han trobat unes sitges de l’època romana tardana, de finals de l’imperi romà. En la part aquesta del riu Xúquer no s’hi ha excavat, per tant, només seria una possibilitat.
14. Els Plans: del tramussar, de Carpi.
15. Els Racons: de Galà, del Frare, de la Fonteta.
16. Sorts Majors: La sort també vol dir un hort menut o tros de terra parcel·lada vora un riu o sèquia, amb aigua, i per tant, reservada per a ús exclusiu del senyor feudal i no arrendada als petits llauradors.
17. El Viver
18. Xarquia, Rafelet, (Garbia, a Sumacàrcer).

F) CAMINS I SENDES:

Tots porten la preposició “de”, com ara: de Baix, Dalt, Vereda/Assagador (arabisme) que prové de “sâqa”, filera o reraguada, referit al pas de l’arment, Caçadors, Font dolça, Tous, Mig, Mulato, Senda roja, mala, portitxol i les ànimes.

G) ELS PONTS:

També es formen amb el sintagma “Pont de” seguit del nom de la partida o camí, com és: Del barranc d’Albalà, de les Coves, del Llop, Barranquet, Molló, Barqueta, de la Muntanya, Massil (un arabisme) que provés de “Sil”, corrent d’aigua, i “Massil”, lloc per on va el corrent, jaç del riu o barranc.

H) CARRERS:

Si seccionem el poble d’Antella en dues parts, des de l’avinguda del Xúquer cap al nord, són carrers que no tenen ni cinquanta anys, perquè n’és la part més nova. Cap al sud, trobem noms

tradicionals, com ara Molí, o dels Sants: Vicent, Antoni, Gristòfor, Puríssima, Bàrbara, plaça del Rei (casa de la Sèquia Reial del Xúquer) i de Sant Rafael, que en realitat és del “Rafelet”, així com del Raval a extramurs del poble; finalment, del Calvari cap a l’ermita. Tots justificables per ser Antella un poble de repoblació ja molt tardana, després de l’expulsió dels moriscos. Tota la resta són noms molt recents, de nova construcció o remodelació urbana (hi havia un carrer del “convent”, perquè hi havia un convent ja desaparegut); finalment, cal dir que hauríem de consultar els noms dels carrers, si hi ha, en relació amb els registres dels morabatins, treball en estudi que esperem amb prou i avideses.

E 2. HIDROLOGIA /ANTROPONÍMIA

Cal entendre que el nostre sistema orogràfic té origen al nord de Cortes de Pallàs, en l’anomenada Serra de Martés que deriva de MATRES – MATREM (la serra mare) i que els musulmans pronuncien com a “Martís”, i que es bifurca en dos braços: la Serra del Cavalló (que no deriva de “cavall” sinó de CAPITULUS, “cabet”) i la Serra d’Alèdua (de l’àrab “al-‘idwât”, “la vora, el marge”) al bell mig de les quals trobem el riu Magre, afluent del riu Xúquer (com el Sallent i l’Albaida) però per la part esquerre.

El riu Magre quedarà, per tant, emmarcat al mig, entre la Serra del Cavalló i la d’Alèdua, des de Montroi, Alfarb (“al-harb”, en àrab “la ruïna”), la Vall dels Alcalans (“al-qal’at”) fins a Carlet (“Qal’at”, la fortificació), és a dir, tot un seguici de topònims àrabs en zones estratègiques pel control de l’aigua del riu Magre, i que una mica al sud, encara hi trobem el naixement d’un altre afluent del Xúquer, el Riu Verd o Riu dels Ulls, al terme municipal de Massalavés, en la partida de Ressalany (“Raas al-‘ain”, en àrab “El cap de l’ullal” o naixement d’un riu.)

A la banda de l’oest, el Xúquer discorre entre la Serra dels Castelletes (Sumacàrcer) i la del Cavalló fins Antella, i al davant, el Muntot i la Serra de Santa Anna: Antella i Gavarda reincorporen als seus termes la confluència del Sallent i l’Albaida, al cabal del Xúquer.

Caldrà esperar que s’hi trobarà una gran barreja de noms preromans, llatins, àrabs, berbers, etc. i

que quan més pla és un lloc més abunden els topònims que signifiquen “puig, tossalet, turó, etc.” i a l'inrevés, quan més muntanyenc és el lloc, més apareixen els topònims com “font, pla, hort, etc.” Els topònims preromans com Antella, Gavarda, Xúquer i Cabriol, alternen entre els d'origen àrab de la Ribera, com ara les zones de rec i conreus, i comencen pels antropònims “Al-, Ben-”, mentre que els topònims catalans són recents i posteriors a la repoblació del segle XVII, i són topònims municipals de noms referents a propietaris, terrenys, partides, etc.

D'altra banda, pel que fa als topònims de passos de muntanyes trobarem que així com el nom GÈNOVA o GINEBRA, a Itàlia i Suïssa, al País Valencià tenim una ÈNOVA (JANUA, del déu llatí JANUS, guardià de les portes i entrades), entre Xàtiva i la Comarca de la Ribera del Xúquer, justament on el camí es fa estret, on trobem la confluència dels rius Albaida i el Xúquer, i on hi ha el pas reial del segle XVII, i ara mateix tenim el port de Càrcer i la carretera N-340. La coincidència amb “pas tancat” de l'Ènova la trobarem més cap a l'interior amb Antella i Gavarda, i més amunt, el mateix nom del riu Cabriol.

ANTELLA (ANTAE), és una paraula grega que ja havia passat al llatí amb el significat de “llindar” però amb sufix diminutiu “Antella”, on el riu deixa d'estar encaixonat entre muntanyes. GAVARDA (“Gabarra”) és una paraula que prové de l'iber-basc amb el significat de “bardissa”, nom que ja trobem als Pirineus aragonesos. Al terme de Gavarda, per cert, també hi ha una partida que es diu “Albufera”, perquè abans s'inundava com un pantà i feia el pas impenetrable riu amunt.

El riu Xúquer, en realitat, era una “barrera” pels qui venien des del sud i no podien creuar-lo si no era en barca fins l'any 1917, quan fan els primers ponts de ferro, i el mateix nom de Cabriol, (GABARRIOLUM, en els textos llatins, ja era una adaptació de l'iber-basc amb sentit de “bardissars”; el nom, per cert, apareix als Furs de Jaume I en el sentit de límit i frontera amb el regne de Castella.

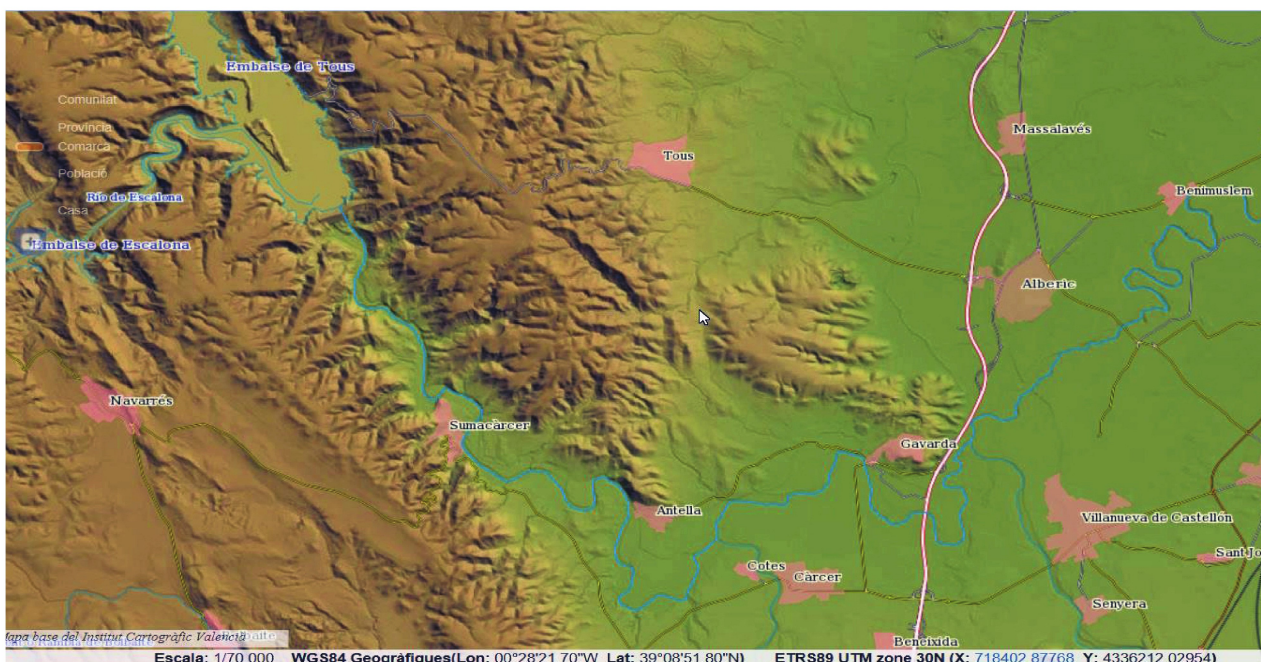
CONCLUSIONS

1. La toponímia és la sal de la terra, és el vincle que ens relliga als noms, als orígens.

2. Els vincles de la terra van units a l'aigua i als seus topònims, és a dir, als rius que ens donen la vida.
3. En el nostre cas, el Xúquer és l'únic riu que encara porta aigua des dels orígens fins la mar; tots els altres han estat sagnats fins a assecar-los: Túria, Segura, Millars, etc.
4. Els topònims de rius són els més pertinaços ja que hom pot canviar el nom de les ciutats, pobles, comarques, muntanyes, etc. però difícilment el nom d'un riu.
5. La tendència és conservadora fins i tot quan la llengua, les llengües originàries han desaparegut.
6. Hi ha, per tant, una pronúncia distorsionada de la llengua originària que intenta adaptar-se a les successives llengües posteriors.
7. La toponímia menor o interna dels termes municipals reflecteixen el moment històric de l'expulsió dels moriscos al segle XVII i la posterior repoblació de catalans i aragonesos que arriben a unes terres noves ja buides o quasi i tornen a batejar-les de bell nou. Els noms d'origen àrab, així com les llatines o preromanes romandran com una residu fossilitzat en el temps.
8. Els noms ANTELLA, així com GAVARDA delaten que la caixa del riu Xúquer s'amplia en aquest lloc i és el moment que el riu s'obri com un ventall a la Vall Farta.
9. ANTELLA (antâe) és un diminutiu fossilitzat i documentat al segle XIV, que vol dir “el llindar, el brancalet” mentre GAVARDA (“Gabarra”) és un nom preromà, de l'iber-basc que vol dir “les bardisses, els boscatges” que el delaten com a zona impossible de penetrar des del sud o navegant riu Xúquer amunt; alhora, també clarifica que riu avall, el Xúquer es fa lent, mandrós i profitós per l'agricultura i l'habitatge.

FINAL: hem d'acabar, com no s'escau d'altra manera, amb un fragment de V.A.E. que ens ha fet arribar el professor Rosselló i Verger, que fa així:

*“Reviscolaven intactes els topònims.
Geografia endins, arribaries a sentir,
breu, un pànic.”*

G BIBLIOGRAFIA

- Juan Carlos Membrado: *toponímia sucronensis* Roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/50898/081703.pdf?
- Robert Pocklington: “*Lexemas toponímicos andalusies, I*” Alhadra, Revista de la cultura andalusí, 2016 (II), pàg. 233-320, Granada, Fundación Ibn Tufayl de estudios àrabs, vol. 2 (2016).
- Carme Barceló Torres: *Toponímia aràbiga del P.V. Alqueries i castells*. Diputació de València, 1982.
- Carme Barceló Torres: *Noms aràbics de lloc*. Editorial Bromera. Alzira, 2010.
- Jaume I: *Crònica o llibre dels feits*. Editorial 62, Barcelona, 1982.
- Diccionari llatí clàssic. Antoni Seva et alii. Diccionaris de l'enciclopèdia, Barcelona, 1993.
- Vicenç Rosselló i Vergè: *Toponímia, geografia i cartografia*. Edicions de la Universitat de València, València, 2004.
- Alcover Moll: *Diccionari català, valencià, balear*. X volums. Editorial Moll. Mallorca, 1988
- Gran Enciclopèdia Larousse. X Volums. Editorial 62. Barcelona, 1997.
- Joan Coromines: *Diccionari Etimològic*. IX Volums. Editorial Curial. Barcelona, 1997.
- Joan Coromines: *Onomasticon cataloniae*. VIII Volums. Editorial Curial. Barcelona, 1997.
- www.terrasit.com /2D/
- www.antella.es: portal municipal història.
- Generalitat Valenciana: *Toponímia dels pobles valencians*. Antella, núm. 30 Ribera Alta. V.3508-2002
- Google Maps: Comunitat Valenciana.
- http://cronistadeantella.blogspot.com.es/2013_02_01_archive.html.
- Julio Cortés: *Diccionario de àrabe moderno culto*. Editorial Gredos. Granada, 1996.
- Federico Corriente: *Diccionario àrabe-español*. Instituto hispano-àrabe de cultura. Madrid, 1977.

ASSUT DE LA SÈQUIA REIAL DEL XÚQUER A ANTELLA, SEGLES XVIII-XIX

TOMÀS PERIS ALBENTOSA

Doctor en Història, Investigador d'aspectes socials i econòmics de la Ribera, amb gran nombre de publicacions, sobretot, hidràuliques de la nostra comarca

L'assut, arabisme derivat de *al-sudd*,¹ constitueix l'inici de sistemes hidràulics d'irrigació fluvial.² Encara que no resulta totalment desgavellat suposar l'existència d'algun assut del període islàmic, que derivés aigües del Xúquer per al reg de camps de la zona, cap vestigi, ni documental ni arqueològic, permet verificar aquesta presumpció. El que ja resulta més difícil d'admetre és que l'hipotètic assut islàmic estigués emplaçat en el mateix lloc que coneguem en períodes posteriors, en els voltants de la població de d'Antella. A això s'oposen diverses raons. En primer lloc, les notables modificacions del mateix curs fluvial. Però, sobretot, que si l'objectiu del projecte de Jaume I consistia a augmentar substancialment la superfície regada (fins a pensar a portar l'aigua a l'Albufera o a la mateixa ciutat de València, per dotar de reg les terres altes fins llavors freturoses), això obligava a modificar l'emplaçament del suposat assut, abandonant la hipotètica presa islàmica i construint una altra de nova aigües amunt. Un punt apropiat per situar aquest suposat assut islàmic sembla ser els voltants de Gavarda, al costat de l'aldufa de Gavarda o la Garrofera, on el riu i el canal pràcticament s'uneixen, en un meandre favorable per a la presa de les aigües.

L'assut era una peça vital de la qual depenia el reg de tota la zona. Per això, no s'escatimava en el seu manteniment, encara que la seva conservació reportés enormes despeses als regants, ja que havia de resistir els embats de les endèmiques riudes, així com els desperfectes ocasionats pel transport fluvial, especialment les fustades de pins procedents de la regió muntanyenca de Conca. En el tercer ítem dels Capítols de 1596 es disposava que «*qualsevol que porti fusta pel riu, si abans que aplegue dita fusta a l'Açut Real no havia demanat llicència al Çequier Real, per a fer posar gent a dit açut, per al fet que ens faça parada en aquella, per el gran perill que està dit açut de rompre's, en notable dany, fent parada, te de pena vint i cinch lliures*».³ El resultat d'aquest constant procés de de-

1 GLICK. T. F.; *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*, Valencia, 1988, pp. 316-317.

2 PERIS ALBENTOSA, T. (2016): "El disseny físic de les séquies valencianes durant els segles xvi-xviii", *Cuadernos de Geografía*, núm. 99, pp. 79-109.

3 Arxiu del Regne València, Real, 683, f. 16.